

Pr. Ioan Moga

„... Care iarăși va să vină”
Jurnal hristologic în 31 de zile

DOXOLOGIA
Iași, 2023

Soției mele, Patricia

„Și le-a zis: Dar voi cine ziceți că sunt (Eu)?”

(Matei 16, 15)

„Singurul răspuns posibil este să răspunzi tot printr-un non-răspuns, știind că există întrebarea, având conștiința că există întrebarea. Aici am ajuns.”

(Eugène Ionesco)

CUPRINS

Scurt prolog	9
Tăcerea hristologică. O introducere	11
<i>1 mai 2023</i>	
Ambivalențe și aporii în discursul hristologic.	
Amintirea Celui ce va să vină	19
<i>2 mai 2023</i>	
Câteva accente din	
hristologia occidentală contemporană	28
<i>3 mai 2023</i>	
Despre mărturie și hristologie	40
<i>4 mai 2023</i>	
Prezența Lui în mijlocul nostru.	
Pași spre o hristologie liturgică	47
<i>5 mai 2023</i>	
Hristologia în frângerea pâinii	55
<i>6 mai 2023</i>	
„Fă să ia chip Hristosul Tău în acesta...”	61
<i>7 mai 2023</i>	
De la Liturghie la Întrupare,	
de la Întrupare la afirmarea umanului	66
<i>8 mai 2023</i>	
Ce are de-a face hristologia cu mătura	72

9 mai 2023	Cine ne va izbăvi pe noi de atâtea... gnoze?	78
10 mai 2023	Biografia noastră spirituală ca retrăire a istoriei teologiei: cazul Sfântului Sofronie Saharov	87
11 mai 2023	Hristologia sărbătorilor: de la Tăierea împrejur la Schimbarea la Față, de la trup la slavă – și înapoi	92
12 mai 2023	Hristologie cosmică sau panteism? Sau de ce un căștel <i>nu</i> este o prezență hristică	101
13 mai 2023	O altfel de hristologie cosmică: „Lumină lină a sfintei slave...”, la apusul soarelui	111
14 mai 2023	Un ultim cuvânt despre o hristologie cosmică	119
15 mai 2023	Iisus Hristos, dincolo de conceptele îndrăgite	124
16 mai 2023	Pentru o soteriologie inversă: nu păcatul stă în centrul mântuirii, ci desăvârșirea omului	130
17 mai 2023	Locuri hristologice uitate: citirea și meditația Cuvântului	138
18 mai 2023	Despre jumătățile paharului în relația (soteriologică) cu ceilalți	143
19 mai 2023	Cele trei slujiri ale lui Iisus Hristos – și dincolo de ele	150
20 mai 2023	Semenul ca moment hristologic? Exercițiu de autoironie	158

21 mai 2023	
De la hristologie la hristopraxie?	161
22 mai 2023	
Hristos ne tulbură	168
23 mai 2023	
Hristos nu Se teme de critică	171
24 mai 2023	
Altoirea în Hristos	177
25 mai 2023	
Cu Hristos în gând și în inimă	181
26 mai 2023	
„Lăsați copiii să vină la Mine”	186
27 mai 2023	
Hristos ca model de comunicare?	193
28 mai 2023	
Tăcere hristică	197
29 mai 2023	
Chipul lui Hristos și binecuvântarea continuă a Înălțării	198
30 mai 2023	
Hristos între credință și cunoaștere (scurt ecou la Liiceanu)	203
31 mai 2023	
Drumul continuă	214
Bibliografie	215

SCURT PROLOG

Această carte a fost scrisă în 31 de zile, între 1-31 mai 2023.

A pornit de la un gând, care mi s-a întărit în minte în Duminica Mironosițelor: vorbim prea puțin despre Iisus Hristos. Sau, când vorbim, repetăm mereu aceleași lucruri și, de aceea, cu greu le mai poate cineva auzi și înțelege. Deși credem că El este prezent, ne raportăm la El ca la o persoană din trecut sau ca la o proiecție în viitor. Cum ar fi să exersezi, ca proiect limitat (o lună), o reflecție proaspătă despre Domnul nostru? Da, Iisus Hristos nu este al meu, este Domnul și Mântuitorul nostru, deși este trăit, gândit și chemat de mine, de fiecare din noi. De la premisa aceasta pornesc și îngrădesc astfel transparent și conștient atât publicul cititor, cât și profilul scrierii.

Despre acest Iisus Hristos trebuie gândit în fiecare zi. Un creștin nu doar se roagă zilnic, ci și gândește zilnic despre Dumnezeu.

Nu aveți în mână un program de dezvoltare personală hristocentrică în 31 de zile. Nicio înlănțuire de postări bine ticluite, luate de pe rețelele de socializare. Ci o carte cu rezonanță teologică pentru omul de azi. Ea nu se vrea a fi un manual de hristologie, cât, mai degrabă, o reflecție hristologică în stil eseistic. Ca atare, poartă o amprentă nu doar personală, ci și subiectivă.

I-am dat forma unui jurnal, deși eu nu scriu jurnale, pentru a-i arăta caracterul fragmentar și cotidian. Hristos, gândul la Hristos și reflecția despre Hristos țin de miezul viețuirii creștine. Nu poți să le pui în raft și să le accesezi doar din când în când.

Laitmotivul cărții este un articol din Crez: „... Care iarăși va să vină...”. Văd în această expresie nu doar o nădejde viitoare, ci mărturia unei prezențe care îmi cerne mintea și inima.

Mulțumesc Ancăi-Maria Pănoiu pentru corecturile și observațiile făcute pe marginea manuscrisului.

Mulțumesc soției mele, Patricia, și copiilor mei – Rafael, Sara, Anastasia și Maxim – pentru răbdarea și dragostea cu care mă înconjoară și pentru împreună-lucrarea zilnică întru Hristos.

Autorul

1 iunie 2023, de Sfântul Iustin Martirul și Filosoful

TĂCEREA HRISTOLOGICĂ

O INTRODUCERE

Printre nenumăratele curiozități ale teologiei contemporane, se află și aceasta: în timp ce în Occident, în ultimii 20-30 de ani, au apărut o sumedenie de monografii și culegeri de studii pe tema *hristologiei* (învățătura despre Iisus Hristos), în Răsăritul ortodox le numărăm pe degete. În teologia ortodoxă recentă s-a instaurat – proporțional vorbind – o tăcere hristologică. Oare este o tăcere apofatică (a tăcerii mistice) *sau* una akedică (pe fondul saturației sau sentimentului că totul a fost spus)? Nu putem ști.

Un simplu exemplu: la megaconferința Asociației Internaționale de Teologie Ortodoxă din Volos (IOTA, ianuarie 2023), la care au participat sute de teologi ortodocși din toată lumea, cu sute de referate, conferințe și teme de discuție, hristologia a fost aproape inexistentă. Având în vedere că tema generică era misiunea în Biserica Ortodoxă, te-ai fi gândit că centrul misiunii creștine – mărturisirea lui Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu, Cel întrupat, răstignit și înviat – se va regăsi în cadrul atelierelor tematice și discuțiilor respective. Nu a fost așa. Acest fenomen este destul de reprezentativ. Atât pe scena publicațiilor teologice academice, cât și pe a celor apologetice, de popularizare a credinței, învățătura despre Iisus Hristos este tratată, de cele

mai multe ori, ca ecou al unei tradiții asumate, articulate la Sinoadele Ecumenice, dar lipsite de relevanță acută, acum și aici. Știm care sunt cadrele mărturisirii ecleziale despre Iisus Hristos, știm care sunt principalele erezii hristologice și le recunoaștem la alții destul de ușor.

O posibilă primă reacție din partea unui cititor ortodox la această observație de bun-simț ar fi: „Ce mai are de spus *nou* teologia ortodoxă în legătură cu Mântuitorul Iisus Hristos? Apusul caută încă, se zbuțumă, este tentat de căi și interpretări heterodoxe. Noi trebuie doar să păstrăm ce am primit...”. Oare să fie învățătura despre Iisus Hristos doar un tezaur dogmatic, bun de păstrat și de lustruit din când în când? Oare nu contează *cum* spunem ceea ce spunem? Greu de crezut. Mărturisirea cere o continuă re-silabisire – vie și autentică – a Tradiției apostolice și patristice. Exemple de impulsuri hristologice extraordinare venite din partea unor teologi ortodocși în epoca modernă există, slavă Domnului. Cartea părintelui Stăniloae, apărută în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial, *Iisus Hristos sau restaurarea omului* (1943) – pe copertă, cu un desen de părintele Arsenie Boca – este dovada autohtonă cea mai bună că, altădată (au trecut, totuși, 80 de ani de atunci), lucrurile au stat altfel. Părintele Stăniloae nu se rezumă să reformuleze redundant vechi capitole ale hristologiei tradiționale, ci intră cu toată forța în dialogul teologic și filosofic contemporan: trece prin Heidegger și Jaspers, se inspiră, printre altele, din Friedrich Gogarten și Emil Brunner, polemizează cu teologii ruși (mai ales cu Bulgakov), citează din mulți alți teologi germani și francezi (căutând punți de legătură cu ideile proprii și cu tradiția ortodoxă) și vedește o cunoaștere excelentă a dezbaterilor

din teologia occidentală a epocii. Hristologia sa nu este doar o formulare în limbajul secolului al XX-lea a învățaturii patristice despre Iisus Hristos, ci și un răspuns la întrebările omului modern privind sensul istoriei, problema răului, crizele spirituale moderne. Este cel mai bun exemplu din teologia românească de hristologie asumată în modernitate, intrată în dialog, purtată spre temele vieții. El, de altfel, nici nu pretindea că scrie o carte de dogmatică, ci că, „porbind de la formulele dogmatice”, căuta să „rezolve în lumina lor probleme ale vieții omenești, individuale și sociale...” (Stăniloae 1993a: 8). Părintele Stăniloae nu era singurul, nici în teologia românească și, cu atât mai puțin, în cea ortodoxă, în general, care se ancora puternic în hristologie.

Însă *Iisus Hristos sau restaurarea omului* este o carte scrisă într-un anumit context; ideile, curente, autorii la care se referă, pe care îi corectează, îi nuanțează, îi critică erau actuali în anii 1940. Între timp, provocările sunt altele, deși au rădăcini în cele de atunci. Fiecare generație are de dat măsura ei hristologică, mărturia ei, chiar dacă pivotul dogmatic rămâne unul și același.

Cu atât mai mult, având drept comparație discursul viu pe teme de hristologie al unui Stăniloae, Bulgakov, Lossky, Florovsky, Popovici, chiar putem vorbi de o tăcere, iar, dacă nu, cel puțin de o inerție hristologică a zilelor noastre, în context ortodox. Chiar și receptarea acestor mari corifei se îngustează tematic din ce în ce mai mult. Din vastul și diversul tezaur teologic al părintelui Stăniloae rămân în pușculița reflecției contemporane doar câteva idei, repetate la nesfârșit. Dar asta este deja altă problemă, cea a reducționismului hermeneutic.

Revenind: cauzele acestei tăceri hristologice sunt multiple și nu le voi cerceta acum. Ele sunt diferite la nivelul teologiei de școală (academice) și la cel al teologiei popularizate. Undeva, ele se întâlnesc, probabil, în lipsa noastră de răbdare în a aprofunda marile teme ale credinței, în teama de dezbateri ecleziale, în teama de a nu da în gropi heterodoxe, dar poate și în incapacitatea de a face legătura dintre marile provocări ale societății noastre și marea TEMĂ a credinței creștine, care este Iisus Hristos Mântuitorul. Teologia politică, etica, bioetica, eco-teologia, antropologia sunt acum „pe val”; le putem oare articula fără un suport hristologic clar? „Părerologia” rețelelor de socializare nu poate ține loc de asumare dogmatică a teologiei. Efectele acestei tăceri hristologice sunt evidente: avem – pe scară largă, în mediile ortodoxe – un discurs apologetic fără acuratețe teologică; avem o falie între intelectuali și „spirituali”, între gânditori și trăitori, între reflecție cultural-filosofică și mărturisire experiențială; avem o explozie a apoftegmelor de tot felul și o rezistență la conținuturi dogmatice profunde. Și îl avem pe Iisus Hristos, Care ne unește, despre Care însă tăcem cam mult și cam des.

Nu mă voi pierde în diagnosticarea critică a acestui fenomen. Există, desigur, excepții care confirmă regula, ca de pildă faptul că dogmaștii români și-au dedicat colocviul național din anul 2021 (Arad) tocmai hristologiei.

Pentru mine, personal, perceperea acestei tăceri hristologice a fost începutul unui proces de reflecție concentrată pe actualitatea teologiei despre Iisus Hristos. Nu în sensul academic al umplerii unui gol de cercetare – deși am cochetat un răstimp și cu această idee. Nici în sensul

unei găselnițe publicistice de moment. Ci ca motiv lăuntric al unei racordări teologice la axul ființial al identității creștine: *Voi cine ziceți că sunt Eu?* Nu doar timpurile ne cer să dăm răspuns despre cine este Domnul nostru, ci *El însuși ne cere*, precum ucenicilor, *să Îi cuprindem Taina în cuvinte, să Îl mărturisim*. În întrebarea Lui adresată ucenicilor – și în răspunsurile lor, unele adunate de la oameni, altele (ca cel al lui Petru) afirmate ca mărturisire directă – descoperim o necesitate continuă, existențială de a-L găsi, articula și afirma pe Iisus Hristos. Deși adevărul dogmatic este unul, el nu se vrea repetat papagalicește și nici nu ne scutește de o aprofundare personală continuă. Adevărul dogmatic (acele *horoi*, adică deciziile Sinoadelor Ecumenice) oferă doar un cadru, o albie eclezială în care această experiență și articulare a Tainei lui Hristos *pentru noi* își găsește făgașul. Însă vedem din istoria teologiei bizantine că formula calcedoniană nu oferă răspunsurile la toate întrebările, de vreme ce teologia așa-numită neo-calcedoniană sau hristologia unuia ca Sfântul Maxim Mărturisitorul au fost necesare pentru a răspunde altor noi provocări. Ar fi naiv să credem că, la nivel hristologic, epoca noastră nu ne provoacă deloc. Sunt atâția autori ortodocși (începând cu Vladimir Lossky) care vorbesc de nestorianisme și monofizitisme moderne și contemporane. Hristologia și trezvia hristologică pe care o presupune nu își pierd niciodată actualitatea. Cine nu vede provocările înseamnă că a ațipit hristologic, nu că ele au dispărut. Piatra pe care au aruncat-o ziditorii, ajunsă în capul unghiului, piatra de poticnire, rămâne și azi marele examen, marele criteriu al teologiei.

Purtat de această motivație lăuntrică, am căutat un cadru metodologic propriu. Excluzând un demers academic (în sensul strict al unei teologii sistematice, adică dogmatice), m-am regăsit în genul literar al jurnalului. Acest cadru mă eliberează de coercițiile formale științifice (pe care le-am onorat cu strictețe și consecvență în multe alte publicații), precum și de presiunea unei sistematizări premature, respectiv al unui rezultat palpabil. Parțial, voi face anumite trimiteri, însă doar acolo unde este absolut necesar.

Prezentul jurnal este mărturia unui atelier de reflecție hristologică. Contextul bio-bibliografic este următorul: ca profesor de teologie ortodoxă la o universitate din răsăritul Occidentului (Viena), cunosc și particip selectiv la dezbaterele culturale și teologice din acest spațiu. Scriu, de obicei, în limba germană pentru un public școlit din punct de vedere teologic. Ca diferență de abordare și perspectivă: acest jurnal mă are în vedere în primul rând pe mine, nu un public specific, de aceea este jurnal și nimic altceva. Inevitabil, există în aceste rânduri și momente de punte, adică întrebări luate din contextul occidental la care simt nevoia să silabisesc răspunsuri din tradiția mea. După o experiență îndelungată la întretăierea dintre tradiții, evit generalizările. De aceea, acest jurnal nu este unul apologetic. În centrul lui stau doruri și gânduri despre Iisus Hristos.

Al doilea element care explică, în parte, acest demers este cel pastoral-teologic. Pe lângă activitatea mea didactică și de cercetare teologică ortodoxă în mediul universitar, sunt de peste 18 ani preot ortodox în așa-numita diaspora. Prin urmare, am acumulat o anumită experiență. Nu neapărat în sensul unui *know-how*, al unei expertize omiletice

și pastorale, ci în sensul unei ancorări în suspinele, neputințele, căutările, nevoile „poporului lui Dumnezeu” *epi to auto* (cum ar zice Zizioulas), dintr-un anumit loc. Unele dintre momentele cele mai reușite ca preot au fost – pe lângă cele primite, liturgic, din harul lui Dumnezeu – cele dobândite prin împreună-aprofundarea (*cu enoriașii*, în context colocvial-catehetic, sau *pentru ei*, în context omiletic) Sfintei Scripturi și a Tradiției teologice a Bisericii. Am descoperit multe, foarte multe lucruri despre și în Hristos pe această cale, pornind de la simpla întrebare: *Ce ne spune nouă astăzi acest text?* Și, pornind de la această întrebare, următoarea, și mai importantă: *Cine este Iisus Hristos pentru noi astăzi? Unde și cum ne raportăm noi la El, aici și acum?* (De curând am aflat că „Cine este Iisus Hristos pentru noi azi?” este întrebarea centrală pe care și-o punea Dietrich Bonhoeffer, într-o scrisoare din 1944, cu un an înainte de a fi omorât.) Aceste bucurii hermeneutice sunt greu de imitat într-un cadru scris. Ele țin de contextul irepetabil și inconfundabil al Bisericii locale, vii, trăite, asumate.

Am simțit însă că, deși purtată în etosul eclezial și cumva îngrădit dogmatic, tâlcuirea despre și înspre Iisus Hristos este inepuizabilă. Acest paradox este greu de explicat. Citești un autor „eliberat” de corsetul mărturisirilor niceene și calcedoniene și îi întrevezi destul de rapid ori înregimentarea ideologică, ori nefericita încălecare a vreunei teze înguste, de mult depășită de Biserică ca fiind unilaterală, selectivă (*hairesis*), lipsită de aderență pastorală și miză soteriologică. Desigur, populismul este o mare tentație – nu doar în politică, ci și în materie de pseudo-teologie. Criteriul relevanței pentru societate poate deveni monstruos dacă

ajunge să siluiască Revelația și *regula fidei*, predania credinței. Dar nici această predanie nu poate fi redusă doar la câteva articole de catehism, ruptă de dinamismul istoric și cel eclezial, care i-au dat viață și consistență. Oricum ar fi, convingerea mea este că înțelegerea și asumarea Tradiției în sensul ei viu și complex rămâne opțiunea – în categorii de libertate – mai bună. Desigur, această asumare nu ne scutește de întrebări, de demersuri istoriografice critice, de re-descoperiri și re-nuanțări. Însă, per total, *libertatea sub umbra smochinului Tradiției apostolice* este, din punct de vedere teologic, mai autentică și mai profundă decât cea declarată prin dinamitarea sau ruinarea acesteia. Repet: este și rămâne un paradox. Și, desigur, o opțiune personală. Sunt alergic atât la absolutizarea formală, literală în numele Tradiției (făcută tot prin demersuri reducăționiste, fixate pe câte un reprezentant sau o epocă singulară a Tradiției), cât și la libertinismul spălăcit, autodefinit ca emancipare pe presupusul cavou al Tradiției.

Asta, ca autosituare.

În rest, jurnalul – nefiind ceva sistematic – nu are alt *telos* decât cel amintit, cel hristologic: înspre și despre Iisus Hristos.